

УДК 657.6:330.131.7

Гайдучок Т.С.,
к.е.н, доцент кафедри
Камінська М.Б.,
к.е.н, доцент кафедри
кафедра бухгалтерського обліку
Житомирський національний агроєкологічний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ АУДИТУ

Постановка проблеми. Система ринкових відносин об'єктивно зумовлює існування ризику в усіх сферах господарської діяльності. Ринкове середовище вносить в діяльність суб'єктів господарювання елементи невизначеності і поширює «асортимент» ризикових ситуацій, які виникають при конкретних умовах та обставинах. Щоб вижити за цих складних умов підприємству необхідно приймати нетрадиційні та сміливі рішення, але це теж підвищує ступінь економічного ризику. При означених обставинах підприємству потрібно не уникати ризику, а вміти правильно оцінювати його ступінь і безпосередньо управляти ним з метою обмеження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методологічних підходів до розуміння сутності та значення ризику як економічної категорії у діяльності господарюючих суб'єктів належить провідним світовим вченим-економістам Дж. Стюарт Мілль, Н.У. Сеніор, А. Маршал, Дж. М. Кейнс, Дж. Р. Хікс. Фундаментальні підходи до трактування ризику як складової сфери підприємницьких відносин визначено у роботах Ф. Найта [6], Г. Марковіца, В. Шарпа і Л.Н. Тэпмана.

Серед вітчизняних вчених, роботи яких пов'язані з дослідженням сфери ризику, доробки належать таким, як І.А. Бланк [2], О.П. Альгін [1], В.В. Вітлінський [3], П. Г. Грабовий [4], А.О. Старостіна [7], Л.І. Донець [5].

Огляд і аналіз наукових результатів підтверджує доцільність продовження даного напрямку дослідження в науково-практичному аспекті.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення теоретичних підходів до розуміння сутності поняття «ризик» в системі економічних відносин господарюючих суб'єктів та визначення його основних класифікаційних ознак і оцінювання за матеріалами аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризик – це економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору. На сьогодні немає однозначного розуміння сутності ризику. Під ним розуміють, зокрема, багатоаспектність цього явища. Крім того, ризик – це складне явище, що має безліч неминучих, а іноді протилежних реальних основ.

Вперше найбільш загальне визначення ризику дав Ф. Х. Найт: ризик – це образ дій у неясній, невизначеній обстановці [6].

Нині існує значна невизначеність щодо поняття терміну «ризик». В статті «Ризик» «Тлумача» зазначено, що ризик – економічна категорія, котра відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності й конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями [8].

Розглядаючи ряд узагальнених визначень ризику, що даються вітчизняними і зарубіжними авторами, можемо відмітити, що поняттям ризику характеризується невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків (рис. 1).

Рис. 1. Узагальнення визначень ризику

Отже, під ризиком прийнято розуміти можливу небезпеку втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності.

Ризики підприємства можуть збільшуватися під впливом таких умов: сумніви в чесності або компетентності працівників підприємства (має місце висока плинність кадрів, провідних фахівців фінансових і бухгалтерських служб), несприятливі внутрішні та зовнішні умови розвитку підприємства (спостерігається спад у галузі, зростає кількість збанкрутілих підприємств; недостатній обіговий капітал підприємства, якісний склад доходів погіршується, наприклад у зв'язку із зростаючим ризиком, пов'язаним з реалізацією продукції в кредит, змінами в практиці ведення бізнесу), виникнення надзвичайних подій.

Ризики необхідно систематично оцінювати, використовуючи різноманітні методи, які дають змогу повною мірою прогнозувати виникнення ризику та вживати заходи щодо його зниження. Оцінка ризиків діяльності суб'єктів господарювання та ефективність управління ризиком підприємства у багатьох випадках залежить від класифікації ризиків. Під класифікацією ризиків слід розуміти розподіл ризику на конкретні групи за визначеними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація ризиків суб'єктів господарювання

№ п/п	Ознака	Характеристика
1	Масштаб та розміри	Глобальний, локальний
2	Аспект ризику	Економічний, соціальний, юридичний, політичний, психологічний, екологічний
3	Ступінь об'єктивності і суб'єктивності рішень	Об'єктивно ймовірний, суб'єктивно ймовірний, комбінований
4	Ступінь ризикованості рішень	Мінімальний, середній, оптимальний, максимальний, допустимий, критичний, катастрофічний
5	Тип ризику	Обґрунтований (раціональний), необґрунтований (нерациональний), авантюрний, азартний
6	Час прийняття ризикових рішень	Своєчасний, випереджуючий, запізнений
7	Чисельність осіб, що приймають рішення	Індивідуальний, груповий

В залежності від видів діяльності ризики підприємства можна згрупувати у такі основні групи ризиків:

- операційний ризик, формування якого притаманне господарським операціям, котрі реалізуються в межах операційної діяльності підприємства;
- інвестиційний ризик, формування якого притаманне господарським операціям, котрі реалізуються в межах інвестиційної діяльності підприємства;
- фінансовий ризик, формування якого притаманне господарським операціям, котрі реалізуються в межах фінансової діяльності підприємства.

За фінансовими наслідками прийнято розділяти ризики на три категорії:

1) припустимий ризик – це ризик, у результаті не вирішення якого суб'єкту менеджменту загрожує втрата прибутку;

2) критичний ризик – це ризик, при якому суб'єкту менеджменту загрожує втрата виторгу;

3) катастрофічний ризик – ризик, при якому виникає неплатоспроможність підприємства.

Тому фінансові ризики в широкому розумінні можна представити як будь-які ризики, що породжують фінансові наслідки. При такому підході фінансові ризики включають і комерційні ризики, що виникають не тільки внаслідок фінансових ризиків (у вузькому розумінні), але і майнових, виробничих, торгових ризиків.

Джерела ризиків можуть знаходитися як усередині (конфлікти, чи нелояльність, несумлінність окремих співробітників), так і поза об'єктом ризику (дії партнерів чи конкурентів та ін.). Тому можуть бути виділені різні методи оцінки як внутрішніх, так і зовнішніх ризиків.

Вивчення питання ризику пояснюється тим, що матеріали аудиторської перевірки стосовно достовірності фінансової звітності можуть бути помилковими, оскільки існує багато причин неточностей, помилок в обліку та звітності, причому невчасно знайдені і не виправлені, перекручення й помилки можуть суттєво впливати на результати фінансово-господарської діяльності підприємства чи взагалі на процес здійснення господарської діяльності. Помилки можуть виявлятися згодом ревізорами, податківцями та ін. Отже, конкретними причинами ризику є ймовірність виникнення й несвоєчасного виправлення помилок в бухгалтерських документах та звітності. Ці помилки, виявлені матеріалами аудиту, можуть бути об'єктивними і суб'єктивними.

Об'єктивна необхідність вивчення сукупного ризику підприємства пояснюється тим фактом, що будь-яка його операційна, інвестиційна та фінансова діяльність у ринковому середовищі здійснюється виключно в умовах загрози формування негативних (або ж неочікуваних позитивних) фінансово-економічних результатів – скорочення прибутків (формування збитків), падіння ринкової вартості підприємства або, у найгіршому випадку, оголошення неплатоспроможності підприємства із наступною його ліквідацією за процедурою банкрутства. Це, у свою чергу, дає змогу говорити про існування своєрідних центрів формування ризиків (аналогічно до центрів затрат або центрів доходів підприємства), на основі яких можна структурувати три узагальнюючі рівні (напрями) центрів формування ризику.

Крім того, кожен вид ризику має бути детально проаналізований, змодельований, що дає можливість певною мірою послабити невизначеність ситуації. У науковій літературі існує велика кількість методів оцінювання ризиків суб'єктів господарювання. Оцінка ризику підприємства – це процес прийняття рішення, виходячи з можливих помилок, викривлень за матеріалами аудиту.

За матеріалами аудиту можуть бути також ризики в прийнятті управлінських рішень. Слід розуміти прийняття управлінських рішень в ризиковій ситуації і ризик в прийнятті управлінських рішень.

Ризик в прийнятті управлінського рішення за матеріалами аудиту – це ризик у виборі альтернатив. Він існує як на стадії мотивації прийняття рішень, в цьому випадку розрізняють мотивований і немотивований ризик, так і на стадії вибору оптимальних рішень, в цьому випадку ризик може розглядатися як ризикова ситуація вибору між двома варіантами дій – бути більш привабливим, але менш надійним і навпаки. На стадії реалізації рішень ризик розглядають по відношенню очікуваних результатів як виправданий і не виправданий. Коли ризик дає позитивний результат, то він – виправданий, і не виправданий, – якщо негативний або нульовий результат.

Такий підхід до ризику управлінських рішень за матеріалами аудиту дозволяє в рамках мотивації пояснювати прояв у керівництва тенденцій до ризику, схильність до ризику.

Управлінський персонал підприємства за матеріалами аудиту і може, з метою обмеження ризику використовувати такі методи управління ним:

- уникнення ризику, що означає невиконання заходів, пов'язаних з ризиком;
- утримання ризику означає, що ризик лишається за суб'єктом ризику;
- передача ризику означає, що суб'єктом ризику передається відповідальність за ризик іншому суб'єкту (наприклад, інвестор – страховій компанії);
- зниження ризику – це зменшення ймовірності виникнення ризику і об'єктів втрат. Зниження ступеня ризику можна досягнути за рахунок таких методів, як: лімітування, створення резервів запасів, диверсифікації, залучення додаткової інформації тощо.

Дуже важливим фактором є оцінка визначення розміру аудиторського ризику, оскільки, він є одночасно і ризиком підприємства. За основу розрахунку аудиторського ризику в світовій практиці використовується модель оцінки ризику, яка складається з трьох основних складових аудиторського ризику.

Одним із етапів оцінки ризиків діяльності підприємства за матеріалами аудиту є оцінка ризику, яка передбачає діагностику ризикованих ситуацій, напрямів діяльності підприємства і включає проведення якісного та кількісного аналізу ризику.

Для оцінки розміру збитків (втрат) використовують законодавчі і нормативні акти, норми, нормативи, ціни, тарифи, розцінки тощо. Не слід забувати і про той факт, що несплата чи несвоєчасна сплата заборгованості бюджету, позабюджетним чи іншим органам, контрагентам тягне за собою ще і нарахування санкцій, розміри яких можуть перевищувати суму заборгованості, що також призведе до збитків (втрат) підприємства.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у вітчизняній практиці визначення оцінки ризиків діяльності підприємства за матеріалами аудиту варто приділяти більшу увагу питанням оцінки, враховуючи особливості національного законодавства, економічної діяльності уряду, міністерств і відомств, податкових органів тощо.

Ризик обов'язково має бути оцінений до максимально припустимої межі. Важливо не боятися помилок у своїй діяльності, оскільки від них ніхто не застрахований, а головне – помилок не повторювати, постійно коректувати систему дій з позицій максимуму прибутку. Керівник повинен передбачати додаткові можливості для пом'якшення різких коливань в фінансово-господарській діяльності підприємства та на ринку.

Подальшого наукового дослідження потребують практичні аспекти оцінювання ризиків діяльності суб'єктів господарювання за матеріалами аудиторської перевірки.

Література

1. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин – М. : Мысль, 1989. – 134 с.
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк – К. : Ника-Центр, 1999. – 511с.

3. Вітлінський В.В. Кількісне оцінювання ступеня економічного ризику / В.В. Вітлінський // Вісник ЖДТУ. – 2010. – №1(51)
4. Грабовый П. Г. Риск в современном бизнесе / П.Г. Грабовый – М. : Альянс, 1994. – 202 с.
5. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навч. посібн. / Л.І. Донець – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 312с.
6. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Академия народного хозяйства при Правительстве РФ; Центр эволюционной экономики / М.Я. Каждан (пер.с англ.). – М. : Дело, 2003. – 359 с.
7. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: навч. посібн. / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. – 200 с.
8. Моделювання економіки: тлумач [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tlumach.com.ua/modelyuvannya_ekonomiky/page/ryzyk.394